

za pričanje djeci vrtičke i mlađe školske dobi. Pri odabiru uzela je u obzir zadovoljavanje mjerila za odabir primjerenih bajki i priča (linearna radnja od prošlosti prema budućnosti, gledište pripovjedača ne oscilira, a likovi su jasno ocrtni). Bilo bi korisno, međutim, da su navedeni izvori iz kojih su priče preuzete, imena prevoditelja i drugi podatci. Autori se, doduše, navode, ali je čitatelju nedostupan put do izvornika. Sažetak na engleskome jeziku, pojmovnik, kazalo prezimena te literatura omogućuju lakše snalaženje u knjizi, a ti dodatci također pružaju putokaz za daljnje udubljivanje u pojedine segmente i teme.

Bilo da je čitatelj student, odgajatelj, učitelj ili roditelj, naći će u ovoj knjizi odgovore na pitanja zašto čitati i pričati bajke, na koji način to učiniti, kako ih izabrati, a uz to će na jednome mjestu naći primjere prikladnih priča i bajki. Uz praktičnu vrijednost knjige, na drugoj, paralelnoj razini, ovo djelo čitatelja osvještava o važnosti održavanja kulture pričanja bajki i priča neovisno o kontekstu (vrtić, škola, dom) i o važnosti njihovih implicitnih vrijednosti za dijete, odrasloga čovjeka, društvo u cjelini. Brojnim primjerima autorica zorno pokazuje da želimo li s djecom ostvariti odnos, smislenost bivanja, potaknuti njihovu kreativnost, sposobnost izražavanja, ali i dijeljenja sebe i vlastita iskustva i osjećaja kako bismo „život učinili ljudskim“ (135), u djetinjstvo i život trebali bismo uključiti priču, bajku, poeziju, kreativne jezične igre. Upravo knjige poput ove dat će podlogu za propitivanje i traženje smisla, za percepciju slušanjem te za slikovit i razumljiv govor.

Ivana Cindrić

Daleko više od izložbenoga kataloga

Štefka Batinić. 2013. *Kao Hlapić i Gita. Siročad u Hrvatskoj potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski školski muzej. 147 str. ISBN 978-953-7262-15-0

Izložba *Kao Hlapić i Gita. Siročad u Hrvatskoj potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća* otvorena je 14. studenoga 2013. u zagrebačkome Hrvatskome školskome muzeju. Autorica koncepcije izložbe, kao i teksta kataloga, Štefka Batinić, viša je knjižničarka u Muzeju, a izložba je priređena povodom obilježavanja stote obljetnice tiskanja romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913. – 2013.) Ivane Brlić-Mažuranić, koji pomoću protagonista – dječaka Hlapića i njegove prijateljice Gite – tematizira život siročadi u našem socijalnome okruženju na prijelomu XIX. i XX. stoljeća. Prema riječima Štefke Batinić lik siročeta bio je omiljena tema u dječjoj prozi čiji su autori mahom bili učitelji kao najčešći stvaratelji uglavnom tendenciozno pedagoški i moralistički obojene dječje književnosti do otprilike sredine prošloga stoljeća. U hrvatskoj dječjoj književnosti zasigurno su najpoznatiji siročići Hlapić i Gita, no likovima siročadi bavili su se i prije Ivane Brlić-Mažuranić književnici poput Jagode Truhelke, Vjekoslava Košćevića, Josipa Žeravčića, Mihovila Labudića i Branka Vuletića. Fikcijski prikaz siročeta u ulozi šegrta itekako je, pokazuje nam tekst ovoga kataloga, utemeljen u stvarnosti.

S navršениh 13 godina i nakon završene pučke škole dječaci su bili osposobljavani za zanat i predavani majstoru/gospodararu – tek su darovitiji uz dopuštenje Kraljevske zemaljske vlade mogli pohađati srednju školu. Djevojčice su sirotište napuštale s 15 ili sa

16 godina te su se zapošljavale kao služavke ili sobarice. Pojam siročadi, kojim autorica, smatrajući ga socijalnom kategorijom, obuhvaća ne samo djecu čiji su roditelji preminuli, nego i svu ostavljenu, zanemaranu, eksploatiranu ili zlostavljenu djecu, dakle onu koja odrastaju bez prikladne roditeljske skrbi, označava nesretan društveni fenomen prisutan u svim društvima.

Nije nimalo neobično što su upravo učitelji bili pokretači i organizatori prve sustavnije odgojno-socijalne skrbi za ugroženu djecu u Hrvatskoj početkom XX. stoljeća. Europska je situacija krajem XIX. stoljeća obilježena ponajprije industrijalizacijom, urbanizacijom, poboljšanom medicinskom skrbi te velikim demografskim rastom što dovodi do stvaranja novoga društvenoga sloja: gradskoga radničkoga proletarijata. Hrvatski su krajevi u to doba bili pod Austro-Ugarskom Monarhijom, no liberalne su reforme bana Ivana Mažuranića donijele reformu osnovnoga školstva i obrazovanja učitelja, čime su postavljeni temelji modernomu školstvu.

Sustavno istraživši ovu dosad nedovoljno obrađenu tematiku, autorica donosi zanimljive podatke o povijesnome razvoju skrbi za siročad, koji je općenito bio pod utjecajem Crkve, privatnih humanitarnih zaklada i dobrotvornih organizacija, no u našim je krajevima bio regionalno specifičan, pa se, primjerice, za razliku od kontinentalnoga dijela zemlje, u Dalmaciji već od XV. stoljeća osnivaju nahodišta: ustanove za zbrinjavanje neželjene novorođenčadi.

Do početka XX. stoljeća brigom za siročad bavili su se filantropi, milosrdni pojedinci, dobrotvorna društva i crkveni redovi jer organizirane javne državne socijalne skrbi praktički nije bilo. Prva službena čuvališta (indikativni su i ostali nazivi koje autorica navodi: hranilište, pjestovališta, skloništa, zakloništa, djetišta, uboški dom, privatni/javni/državni dječji vrt) osnivaju se u Karlovcu (1842.) i Zagrebu (1855.). Tijekom druge polovine XIX. stoljeća osnovana su i sirotišta za trajni boravak – Huttler-Kohlhoffer-Monspergerovo sirotište u Osijeku (1869.) i Sirotište Eduarda baruna Jelačića Bužinskoga na Josipovcu u Zagrebu (1888.). Od brojnih zanimljivih podataka iz povijesti hrvatskoga školstva, izdvojimo, primjerice, da je 1893. pri gornjogradske dječjačkoj školi u Zagrebu osnovana Škola za zapuštenu djecu, tzv. fakinska škola.

U katalogu nadalje nalazimo i detaljan pregled cijeloga niza ustanova socijalnoga karaktera pod skrbi sestara milosrdnica, a čitatelja se upoznaje i s djelovanjem pravnika i učitelja koji su se prvi bavili problematikom zapuštene djece te sankcioniranjem njihova neprihvatljiva ponašanja (Stjepan Kranjčić, Josip Šilović), premda je odgoj siročadi tijekom XIX. stoljeća bio marginalan u okviru interesa hrvatske pedagogije. Osobito je zanimljiv prikaz naprednoga pedagoškoga rada učitelja Ivana Tomašića, koji je u pučkoj školi u zagrebačkome Trnju provodio pedagoške inovacije te predlagao kako u Zagrebu, na Sv. Duhu, organizirati kompleks socijalno-odgojnih ustanova.

Štefka Batinić osvrnula se i na djelovanje Marije Jambrišak, učiteljice u zagrebačkome ženskome liceju, u kojemu je, među ostalima, predavala i Ivani Brlić-Mažuranić, Jagodi Truhelki i Zdenki Marković. Nezaobilazan je trag ostavila i Milka Pogačić, jedna od naših najpoznatijih učiteljica s prijelaza XIX. u XX. stoljeće, koja je svoj posao doživljavala ne samo kao službu, nego kao poziv. U svojim javnim istupima – primjerice u predavanju „O pravu djeteta“ koje je 1905. održala u Klubu učiteljica – zagovarala je dječja prava, pozivajući se na tada novu – a mislim da bi se moglo reći i danas aktualnu – knjigu *Stoljeće*

djeteta (1900.) švedske učiteljice Ellen Key. Kao predsjednica Udruge učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije te urednica časopisa „Domaće ognjište“ poticala je mnoge uspješne akcije prikupljanja financijskih sredstava u dobrotvorne svrhe i ostvarila goleme pomake na području socijalne skrbi za djecu. Tako je donacijama od Dječjega dana – manifestacije u okviru koje je u četiri godine prikupljeno oko dvjesto tisuća kruna – i donacijama Udruge učiteljica u Zagrebu izgrađen Dječji dom, svečano otvoren 31. svibnja 1912. Od osoblja se Dječjega doma, ističe Štefka Batinić, očekivao maksimalan angažman oko djece, što znači da je bila zabranjena bilo koja druga aktivnost osim bavljenja djecom, a tjelesno kažnjavanje djece nije dolazilo u obzir.

Nimalo lakim radom punim odricanja, kakav je uostalom svaki pionirski rad, ali nošeni entuzijazmom, učitelji i učiteljice osigurali su temelje daljnjemu razvoju socijalnoga rada u Hrvatskoj, posebice tijekom Prvoga svjetskoga rata i nakon njega.

Većina je dobrotvornih organizacija tijekom rata postala još aktivnija, a posebno su važne uloge u skrbi za ratnu siročad i obitelji mobiliziranih i stradalih vojnika imali Liga za zaštitu djece te Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobilizovanih i u ratu poginulih vojnika iz Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Sva dobrotvorna društva, njih stotinjak, od 1920. godine okupljena su u savezu pod nazivom Narodna zaštita.

Siročad i siromašna djeca općenito nisu imala previše izbora što se tiče školovanja, koje se najčešće svodilo na šegrtovanje ili obavljanje raznih pomoćnih poslova bez ikakve obuke jer je to pružalo najbržu mogućnost osamostaljivanja. Bilo je to, kako navodi Štefka Batinić, više u svrhu pukoga preživljavanja nego želje da se toj djeci kvalitetno prenesu znanja i umijeća – tim više što dječji rad u to vrijeme nije bio zakonski reguliran. Život je malih šegrta u rukama posjedničkih majstora često bio vrlo težak te izložen okrutnostima, strogosti i zlostavljanjima jer majstori, koliko su god bili kvalitetni u svojoj struci, većinom nisu bili dobri odgajatelji. Problem zapravo nije bio dječji rad, nego neprimjereni, odnosno izrabljivački radni uvjeti. Djeca su bila najugroženija populacija u društvu, a problem siročadi, navodi autorica, ponajprije je problem koji se javlja u urbanim sredinama, a takva su zapuštena i ulici prepuštena djeca izazivala dvojake osjećaje odbojnosti i suosjećanja.

Posebno je zanimljivo poglavlje „Siročad u hrvatskoj dječjoj i omladinskoj književnosti na prijelomu stoljeća“ u kojemu autorica na primjeru nekoliko dječjih romana uspostavlja poveznicu između stvarnoga i književnoga svijeta „polazeći od pretpostavke da je književni konstrukt imao svoje ishodište u realnom socijalno-pedagoškom i širem društvenom kontekstu“ (92). Kao Hlapićeve i Gitine „supatnike i suputnike“ Štefka Batinić navodi Tugomilu, Ivana, Milka i Vojka – likove iz romana Jagode Truhelke (*Tugomila*, 1894.), Vjekoslava Košćevića (*Sretni kovač*, 1895.), Mihovila Labudića (*Bez oca i majke*, 1906.) odnosno Dragoslava Heiligsteina (*Zlatne ruke*, 1930.). Poslušnost, marljivost i zahvalnost provlače se kao najpoželjnije dječje vrline, koje su propagirane i u ćudorednome devetnaestostoljetnome štivu i onome s početka dvadesetoga stoljeća. Po(r)uka je tih romana jasna: sretna su djeca koja imaju roditelje, a onima koja nisu te sreće ostaje nada da će naći dobročinitelja ili zaštitnika – no samo pod uvjetom da posjeduju navedene vrline. U tome smislu, ističe autorica, siroče-šegrt kao književni lik rabio se kao sredstvo prenošenja pedagoških poruka.

Istraživački utemeljen na raznolikim informacijskim vrelima – sačuvanoj dokumentaciji, kao i na dosadašnjim filološkim spoznajama – tekst kataloga ove izložbe čita

se kao marno ilustrirana znanstvena studija. Autorica se oslanja na relevantna znanstvena istraživanja te na izvore pomoću kojih je moguće rekonstruirati ondašnju socijalno-kulturnu sliku: na dnevne listove poput *Jutarnjega lista* i *Narodnih novina* te na stručnu periodiku poput *Domaćega ognjišta*, *Zore*, *Učiteljskoga glasa*, *Napretka* i *Školstva*.

Bogato opremljen reprodukcijama fotografija, koje, vjerujem, šira javnost dosad nije imala prilike vidjeti, te uz obilje dragocjenih podataka crpljenih iz arhivske građe pohranjene u Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskoga muzeja, ovaj nas rad Štefke Batinić na čudesno lijep način uvodi u svijet koji nije ni čudesan ni lijep – svijet djece gladne ne samo u doslovnome smislu, nego gladne ljubavi i pažnje, odgovarajuće roditeljske zaštite i primjerene skrbi.

Ova pedagoško-socijalno-književna „šetnja“ manje poznatom stranom povijesti izaziva dvostruke osjećaje. S jedne strane, zahvalnost i divljenje prema predanosti i nastojanjima svih onih pedagoških djelatnika koji su pozitivnom energijom, odricanjima i trudom ostvarili neprocjenjive pomake nabolje, osiguravši budućim generacijama mogućnost za kvalitetniji život. S druge, podsjeća nas na činjenicu da je čak i u današnje vrijeme svakodnevica mnoge djece i suviše nalik na onu odbačenih, nezaštićenih i obespravljenih mališana na koje nam je pozornost skrenula Štefka Batinić. Na kraju valja pohvaliti i vrlo uspješno likovno oblikovanje kataloga za koje je zaslužan Ivan Antunović te zaključiti kako ovo znanstveno priredeno i raskošno opremljeno izdanje nudi mnogo, mnogo više od uobičajenoga izložbenoga kataloga.

Ana Batinić

Digitalno djetinjstvo i obitelj

Catherine Steiner-Adair. 2013. *The Big Disconnect: Protecting Childhood and Family Relationships in the Digital Age*. New York (SAD): Harper Collins Publishers. 374 p. ISBN 978-0-06-208242-8

Catherine Steiner-Adair međunarodno je priznata klinička psihologinja i pedagoginja koja radi kao terapeutkinja s djecom i obiteljima, ali i kao školska savjetnica. Zaposlena je na Odsjeku za psihijatriju ugledne ustanove Harvard Medical School. U svojoj novoj knjizi *Prekinuta veza: zaštita djetinjstva i obiteljskih odnosa u digitalnome dobu* upozorava nas na činjenicu da je tehnologija u velikoj mjeri prisutna u našim životima. Odrasle osobe u procesu su adaptacije na tehnologiju, za razliku od djece koja pokazuju prirodene navike na nju. Tehnološke su stimulacije i interaktivni sadržaji poput „čokolade za dječji mozak“. Tehnologija bi, smatra autorica, trebala služiti za informiranje, zabavu ili rad, a ne kao sredstvo kojime se osoba definira. Catherine Steiner-Adair o tehnologiji zauzima krajnje kritički stav. Detaljno opisuje na koji način tehnologija raslojava američku obitelj, zbunjuje roditelje i čini djecu usamljenom. Knjiga sadrži osam poglavlja u kojima autorica donosi niz dobrih i praktičnih odgojnih primjera s ciljem zaštite dječjega razvoja.

U prvome poglavlju, naslovljenome „Izgubljeni u prijevodu“, autorica ističe da su već prije petnaest godina roditelji počeli pokazivati veliku zabrinutost zbog rušenja kulturalnih normi, rastuće potrošnje, neprihvatljiva ponašanja svoje djece i njihove sklonosti zabavnim